

**К.П. Бунятян, Л.Л. Залізник, В.М. Зубар,
О.П. Моця, В.В. Отрощенко, Р.В. Терпиловський**
Археологія України.

К.: Либідь, 2005. — 504 с.

Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів України під редакцією д.і.н., професора Л.Л. Залізника складається з шести окремих блоків лекцій, написаних досвідченими археологами і викладачами знаних київських університетів — Києво-Могилянської Академії та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Всі автори є провідними фахівцями з відповідних проблематик головної археологічної установи України — Інституту археології НАН України. Отже, кожен із розділів книжки виконано на високому науковому рівні з урахуванням останніх досягнень археологічної науки і педагогічного досвіду викладання археології у провідних університетах Києва. Увагу читача акцентовано на явищах стародавньої культури, відомих на теренах України, однак вони розглядаються на широкому тлі археології та первісної історії усєї Євразії.

Кожен із авторських розділів містить 4—5 окремих тем лекцій, у яких після невеликого історичного екскурсу в епоху подано стислу та водночас інформативну характеристику відповідних культурних спільнот. Український опис культур включає пояснення назв, історіографічні моменти, характеристику поселень, поховальних пам'яток та господарства, базові показники матеріальної культури. Починаючи з доби бронзи зроблено спроби гіпотетичного визначення (де це можливо) етнічної належності носіїв культури. Багато положень рецензованої праці спирається на власні наукові розробки авторів.

Вступ до курсу лекцій «Археологія України» написано к.і.н. К.П. Бунятян живою, зрозумілою студентам мовою. Авторка висвітлює етапи становлення археології як науки в Україні та поза її межами, а також дає визначення ключових понять археологічної науки, зокрема «археологічна культура», знайомить студентів з археологічною періодизацією, предметом, методами і завданнями цієї науки.

Розділ I «Кам'яна доба України», підготований д.і.н., професором Л.Л. Залізником, у доступній студентам-історикам формі ознайомлює їх із головними проблемами найдавнішого минулого України. Автор докладно зупиняється на складній проблемі антропогенезу, початкові етапи якого відбувалися хоча й далеко за межами

України — у первісній Африці, втім безпосередньо стосуються проблематики посібника. Приділено увагу культурі найдавніших людських істот, що з'явилися в Україні близько 1 млн років тому, неандертальцям мустьєрської доби, прильодовиковим мисливцям пізнього палеоліту, епох мезоліту та неоліту. Розділ дає студентам-історикам адекватне уявлення про культурні явища кам'яної доби України на широкому тлі найдавнішої історії Старого Світу.

Розділ II «Епоха енеоліту—бронзи» написано завідувачем відділу археології енеоліту—бронзи Інституту археології НАН України д.і.н. В.В. Отрощенко. Дослідник подав оригінальну панораму типів пам'яток, культур та культурно-історичних спільнот, поширених на теренах нашої держави впродовж другої половини VI—II тис. до н. е. Автор розділу розглядає їх в контексті археології усєї Центральної і Східної Європи, однак орієнтується насамперед на концептуальні розробки українських археологів. Звертає на себе увагу періодизація доби із застосуванням каліброваних радіовуглецевих дат, що подавнюють енеоліт України майже на 1000 років аж до кінця VI тис. до н. е. Щодо кожної культури подано стислу інформацію з історіографії, характеристику поселень та поховань, господарства, матеріальної культури тощо. Особливу увагу приділено таким важливим і цікавим культурним феноменам доби енеоліту—бронзи України, як антропоморфна скульптура, поява курганів, модельовані черепи-портрети, пояси пряжки з кістки та рогу, бронзові клепані казани, біметалічні кинджали тощо. Особливо чітко побудовано підрозділ «Доба пізньої бронзи», де автор розглядає культури, виділення яких безпосередньо стосується його досліджень.

Розділ III «Доба раннього заліза», підготований к.і.н. К.П. Бунятян, вирізняється живою, образною мовою. Серед позитивних моментів зазначимо повноту викладу, що забезпечило висвітлення головних культурних явищ епохи, яке не завжди можна знайти навіть в академічних виданнях. Докладно розглянуто писемні джерела, вдало підібрано ілюстрації. Однак бажано було б доповнити ілюстративну частину кількома кольоровими фотографіями шедеврів скіфосарматського золотарства.

Розділ IV «Античність» д.і.н. В.М. Зубаря

присвячено культурно-історичним процесам у Причорномор'ї VII ст. до н. е. — V ст. н. е., зумовленим грецькою колонізацією та римською присутністю в регіоні. Розділ написано на належному науковому рівні, хоча матеріальній культурі можна було б приділити дещо більшу увагу за рахунок певного скорочення текстів, присвячених докладному опису історичних та соціально-економічних процесів у Північному Причорномор'ї та Криму за античної доби.

Розділ V «Ранні слов'яни» завідувача кафедри археології та музеєзнавства КНУ ім. Т. Шевченка, д.і.н. Р.В. Терпиловського присвячено культурно-історичним явищам на теренах України протягом I тис. н. е. Розглянуто низку генетично пов'язаних між собою археологічних культур, що існували від латенського періоду до початку розвиненого середньовіччя (II—X ст. н. е.), тобто від перших протослов'янських утворень до появи держави Русь зі столицею у Києві. Охарактеризовано культури осілих сусідів слов'ян латенського та римського часів (балтів, германців, фракійців) і кочовиків Степу раннього середньовіччя (гунів, болгарів, хозар).

Наголошується на ключовому місці України в етногенезі слов'ян. Саме тут археологи виявили найдавніші слов'янські старожитності середини I тис. н. е. Звідси бере початок широке розселення слов'ян на просторах Балканського півострова та Центральної Європи VI—VIII ст. Кожен розділ присвячено характеристикам археологічних культур відповідного періоду, супроводжується стислим нарисом історичної ситуації та особливостей соціально-економічного розвитку населення.

Розділ VI «Русь і Степ» підготовано одним із провідних фахівців України з проблематики Київської Русі, членом-кореспондентом НАН України О.П. Моцею. Кожна тема починається невеликим історичним екскурсом у відповідну епоху. Автор докладно розглядає складну проблему становлення держави Русь, аналізує культурно-історичні впливи на цей процес найближчих сусідів і пере-дусім хозар, скандинавів, Візантії. Особливу увагу приділено матеріальній культурі та різним галузям господарства, військовій справі, релігії Південної Русі як на початковому етапі її історії, так і за доби феодальної роздробленості. Окремий розділ присвячено кочовикам степів Причорномор'я та Приазов'я, а також середньовічному Криму. Своєрідний культурний розвиток південних сусідів Русі суттєво впливав на культуру та історичну долю останнього.

У цілому підготований колективом авторів під редакцією професора Л.Л. Залізняка курс лекцій «Археологія України» справляє добре враження, відповідає сучасним стандартам науки та вищої історичної освіти, хоча і не позбавлений певних недоліків. Зокрема, деякі частини надто історизовані за рахунок скорочення влас-тивих археології речознавчих сюжетів. Деякі авторські розділи відрізняються від інших за стилістикою, а іноді й за внутрішньою структурою. Прикрасили б текст кольорові ілюстрації.

Посібник для історичних факультетів «Археологія України» виконано на належному науковому рівні з врахуванням потреб і вимог вищої освіти України, є цікавою і потрібною для студентів і викладачів археології України книгою.

Одержано 16.05.2006

ГЛАДКИХ М.І.

Книжковий огляд

Боспорские исследования. Вып. ХСб./ Ред.-сост. А.И. Айбабин, В.Н. Зинько. — Симферополь; Керчь. — 2005. — 400 с.

У ювілейному десятому томі «Боспорських читань» наведено широкий спектр досліджень, пов'язаних насамперед із античною та середньовічною історією та археологією Північного Причорномор'я. В традиційних рубриках наукової збірки провідні фахівці та дослідники-початківці України і Росії розглядають питання історії й археології Боспору, Скіфії, Херсонеса, Візантії, а також культурно-історичного спадку Криму.

Для істориків, археологів, музейних працівників та викладачів, а також усіх зацікавлених історією та археологією Північного Причорномор'я.

Проблемы эпохи бронзы Великой Степи. Сб. науч. статей. — Луганск: Глобус, 2005. — 136 с.

У збірці опубліковано статті на різні теми епохи бронзи євразійських степів та суміжних територій. Для археологів, істориків, музейних працівників, викладачів, студентів-істориків.

Кам'яна доба України. Зб. наук. статей. — К.: Шлях, 2005. — Вип. 7. — 232 с.

Збірку присвячено 85-річчю видатного українського археолога Д.Я. Телегіна. До збірки увійшли статті, присвячені проблематиці кам'яної доби, а також доби бронзи на території України.

Древности римского времени на Слобожанщине. Сб. статей / Сост. А.Н. Зинухов. — Харьков: Курсор, 2006. — 196 с.

До збірки увійшли статті відомих харківських археологів та істориків, присвячені останнім знахідкам на території Слобідської України артефактів римського часу початку I тис. н. е.